

**Spravedlivá cena.
Jedna ze základních otázek sociálního života.**

Herbert Witzenmann

Arlesheim, 14. prosince 1974

Vážení přítomní, milí přátelé,

úkolem tohoto víkendového semináře je tedy práce na tématu „spravedlivá cena“. Tím je ve vsí skromnosti míněno jisté uvedení do takzvaného „*Národohospodářského kurzu*“ Rudolfa *Steinera*. Říkám takzvaného „*Národohospodářského kurzu*“, poněvadž se zde jedná o přednášky, které Rudolf *Steiner* pronesl na pozvání v první řadě studentů národního hospodářství v srpnu 1922 v Dornachu. On sám by však tomuto přednáškovému cyklu sotva dal tento titul, a to i přesto, že se v doslovném znění přednášek slova jako národní hospodářství a národní ekonomie objevují. Rudolf *Steiner* tato slova používal, bezpochyby však pouze proto, aby navázal na stav vědomí, života i vzdělání těch - což činil pokaždé - kdo tehdy tvořili převážnou většinu jeho posluchačů. A pokud si tedy uvědomíme, kvůli jakému publiku se tento kurz uskutečnil - na čí pozvání a prosbu - pak budeme rozumět jeho titulu, který mimochodem podle všeho nepochází od Rudolfa *Steinera* samotného. Co se obsahu tohoto kurzu týče, nemůžeme v žádném případě hovořit o kurzu národohospodářském, neboť je to kurz o světovém hospodářství neboli přesněji řečeno o světovém hospodářství jako sociální organice. Tak nějak by musel znít jeho titul podle obsahu přednášek, které ukazují, že sociální a hospodářský život se v dnešní době může vyvíjet jen se zřetelem na hospodářství světové.

Titul „spravedlivá cena“ jsem zvolil snad až s příliš velkou odvahou, avšak učinil jsem tak, smím-li říci i něco osobního, na základě svého dlouho chovaného přání. Již před celou řadou let jsem chtěl uskutečnit seminář na toto téma jako pokus o uvedení do sociální organiky. K tomu tenkrát nedošlo, protože lidé, kteří mi tehdy měli pomoci,

namítali, - něco podobného může člověk namítnout pokaždé, - že je třeba zabývat se nejprve jednoduchými problémy, než prý se člověk pustí do těch nejsložitějších. Každý však, kdo tento kurz zná, bude vědět, že se v něm nemluví o ničem jiném než o spravedlivé ceně. Problémům, které zde jsou rozebírány na základě dalekosáhlých souvislostí, lze porozumět jedině tehdy, budeme-li je brát jako východiska k objasnění tohoto základního problému. Tato námitka snad tehdy přece jen nebyla tak docela oprávněná, takto lze ovšem samozřejmě uhasit mnohé iniciativy.

Tento kurz se tedy zabývá, jak přímo či nepřímo vyplývá z každé jeho věty, problémem spravedlivé ceny a během naší práce po oba dny se nám to, jak věřím, z hlediska jeho obsahu také vyjasní. Přece jen bych to však také rád doložil vlastními slovy Rudolfa *Steinera*, a prosím vás, abyste mi dovolili, abych zde přečetl vícero citátů z přednášek tohoto kurzu. Velice mi totiž leží na srdci, abych vás přivedl ke sloům Rudolfa *Steinera*, případně vás na tato slova upomenul. Jistě je všichni budete znát, avšak člověk má vřdycky znova důvod k tomu, aby se ve společném úsilí těmto praslovům Rudolfa *Steinera* věnoval. Poslechněte si prosím nejprve, jak Rudolf *Steiner* zcela jednoznačně, aniž by připustil jakékoli nedorozumění, vyjadřuje, že ve svých čtrnácti přednáškách nechce a nebude hovořit o ničem jiném než o spravedlivé ceně.

ffned ve druhé přednášce - ta první je velkolepým preludiem, teprve ve druhé je pozornost věnována konkrétním problémům - stojí na jejím začátku: „Otázka ceny je konečné tou otázkou, ke které vůbec musí směřovat nejdůležitější národohospodářské rozborů“ - zde se vyskytuje onen výraz národní hospodářství, ačkoli se v kurzu hovoří o tom, že toto národní hospodářství přešlo v hospodářství světové - „neboť v ceně vrcholí vše, veškeré impulsy, veškeré síly, působící v národním hospodářství.“ Již na začátku se zde říká, že se nemá a ani nedá mluvit o ničem jiném než o spravedlivé ceně. O něco později je problém ceny nazýván problémem ze všech nejdůležitějším. Vše záleží na tom, aby si člověk udělal představu o spravedlivé ceně v rámci národohospodářského procesu. Přirozeně, že s určitým vzorcem - a co se správné, spravedlivé ceny týče, bude se jednat o celou řadu vzorců - není dáno nic víc, než jistá abstrakce, a do této abstrakce

vpracovat alespoň v náčrtu celé národní hospodářství, to bude naším úkolem během těchto přednášek. - Rudolf *Steiner* zdůrazňuje neustále totéž: Je třeba si uvědomit, které procesy vedou ke tvorbě ceny. Všechny procesy utvářejí cenu a v sociální organizaci bude záležet na tom, abychom si utvořili povědomí o všech procesech se zřetelem na jejich cenotvornou funkci. V jedné pozdější přednášce například slyšíte následující slova: „Ujasnili jsme si nyní, že celkové národní hospodářství funguje tak, že jeho hnacími, jeho hybnými faktory jsou nákup, popřípadě prodej, půjčování a darování. Musíme si uvědomit, že bez vzájemného proplétání půjček, darování a nákupů nemůže národní hospodářství existovat... Jedná se pouze o to, jak působí tyto faktory v rámci tvorby ceny. Neboť teprve tehdy, když poznáme, jak tyto faktory působí v rámci tvorby ceny, budeme s to dospět k určitému druhu formulace cenového problému.“ Zás a zás upozorňuje Rudolf *Steiner* s maximálním důrazem na centrální roli cenového problému. Dovolte mi, abych to doložil ještě několika krátkými citáty: „Vůbec to, k čemu v národním hospodářství“ - dovolte mi, abych to nazval sociální organizací - „dochází, spočívá totiž daleko více než v čemkoli jiném ve vzájemných nárůstech a pádech ceny. Ve vzájemném nárůstu a pádu cen spočívá to, co do sociální organizace vnáší těžkost života. Nakonec, zda produkty celkově stoupají nebo klesají - pokud by všechny klesaly nebo stoupaly rovnoměrně, to by vlastně lidi muselo vskutku pramálo zajímat. Co je však zajímavé, je to, že produkty stoupají nebo klesají různou měrou. To je něco, co se teď, abych tak řekl, díky současným hospodářským poměrům právě tragickým způsobem ukazuje,“ - to bylo v roce 1922, ovšem Rudolf *Steiner* by to klidně mohl říci i v roce 1974, tento text nemusíme ani v nejmenším upravovat - „tím, že nejrůznějšími způsoby stoupají a klesají výrobky, jmenovitě stoupají a klesají samotné peněžní hodnoty,“ - toho si všímáme též se vší zřetelností - „v nichž však je jednoduše uchována dřívější skutečná hodnota - tím současně dochází k naprostému promísení lidské společnosti“ - lze také říci k naprostému přeskupení. To dnes platí v ještě mnohonásobně větší míře než tenkrát. Nemusíme měnit jediné slovo, stačí, když si řekneme: Co tehdy platilo do určité míry, platí dnes v míře maximální, v jaké to jen může platit. Ještě jeden citát: „Podívejte, protože jsme snad již poznali, že při jakýchkoli národohos-

podářských úvahách je nejdůležitější otázka ceny, tak se jedná o to, chápat cenu v tom smyslu, jak jsem to ukázal: Totiž že nám cena vlastně udává, podle toho, stoupá-li či klesá anebo je stabilní nebo, podle jistého pocitu, je pro určité produkty příliš vysoká nebo příliš nízká, že nám udává, zda je v národohospodářském organismu vše v pořádku či nikoli. Neboť to je onen úkol, který musí připadnout asociacím:“ - tedy sdružením lidí stojících v sociálně organickém procesu - „Na barometru stavu cen odečíst, co je třeba učinit v ostatním národohospodářském životě.“ A ještě poslední citát k tomuto tématu: „Tato tvorba ceny musí být zprvu tím, na čem záleží. A že se nemusíme vracet k něčemu naprosto neurčitému, to uvidíte, budete-li všechno sledovat zpětně až k poměru hodnot, který u práce s půdou vzniká poměrem počtu obyvatelstva k využitelné ploše půdy.“ To je dalekosáhlá úvaha, v níž je vlastně zahrnuto všechno, co je v tomto kurzu k otázce ceny řečeno a co si postupně musíme uvědomit. „V tomto poměru“ - počet obyvatel na plochu půdy - „můžeme vidět to, co je původně základem tvorby hodnot, protože veškerá práce, která může být vykonána, může pocházet pouze od onoho počtu obyvatel, a vše, s čím se tato práce může spojit, musí vycházet z půdy; neboť to je to, co každý potřebuje, a ti, kteří to svým duchovním výkonem uspoří, pro ty to musí vykonat ostatní.“ K tomu se budu ještě muset v průběhu našich společných úvah vrátit.

Rudolf Steiner to shrnuje takto: „U hlavní ekonomické otázky, otázky tvorby ceny, se jedná o to, dívat se na *poměr půdní plochy k počtu obyvatelstva*, neboť hospodařit znamená přivést výrobky k výměně mezi lidmi; a tato výměna mezi lidmi se odráží v tvorbě ceny. Tvorba ceny musí být zprvu tím, na čem záleží.“ Veškeré úsilí o pochopení těchto přednášek by muselo zůstat marné, nevedlo-li by k porozumění funkcím cenotvorných procesů.

V čase, který máme k dispozici, není samozřejmě vyčerpávající rozbor problému možný, snad se mi ale podaří, abych vám ukázal, že také tento kurz Rudolfa Steinera o světové hospodářské sociální organice v žádném případě není kurzem pro odborníky, přesto že se uskutečnil na jejich prosbu, nýbrž že jako vše, co Rudolf Steiner říká, je pouze určitým pohledem na celek. Rudolf Steiner říká vždy totéž, vždy říká to celé, jen pokaždé z nového hlediska. Velkolepé na tomto

kurzu je, že onen celek o člověku, světě a poznání pojednává z hlediska snad nejzajímavějšího ze všech hledisek, která existují. Proto mám tu naději, že by tento skromný impuls, ke kterému se v krátkém čase našeho semináře vzájemně můžeme dopracovat, mohl posloužit k tomu, abychom se během příštího roku snad na celý jeden týden sešli a zmíněný Národně ekonomický kurz si přednášku za přednáškou probrali. Dříve než se však budeme věnovat naší vlastní práci, chtěl bych zde přece jen uvést některé další věci, abych vám ještě více připomněl to charakteristické tohoto kurzu Rudolfa *Steinera* v jeho původním znění a obsahu.

Tento kurz vyžaduje snad ještě více než všechny ostatní kurzy, v každém případě však přinejmenším zrovna tolik, určitý způsob myšlení, tento kurz chce sám být prostředkem výcviku tohoto způsobu myšlení, totiž myšlení pohyblivého. Zároveň je tento kurz ovšem také každou svou větou poukazem, někdy vsutku žalujícím poukazem na to, v jaké míře dnešnímu lidstvu toto pohyblivé myšlení chybí, a jak málo je dnešní lidstvo ochotno podniknout to, co je nutné k tomu, aby si tento pohyblivý způsob myšlení vytvořilo. Připomeňme si tedy přece jen ona varovná a hluboce tragická slova, v nichž Rudolf *Steiner* zdůrazňuje tuto skutečnost. Můžeme zde uslyšet například následující zvolání: „V tom spočívá ona nekonečná tragika naší současnosti, že se nacházíme v situaci, kdy prostě proto, že si lidstvo za několik staletí zvyklo na ostře konturované pojmy, které ovšem nelze aplikovat na procesy, nedokážeme to, co je dnes nezbytné a co po nás situace požaduje, a sice abychom své pojmy uvedli do pohybu a pronikli k podstatě národohospodářských procesů. To je to, k čemu se musíme dopracovat: pohyblivost myšlení, abychom mohli niterně promyslet proces jako takový“ - procesové myšlení, které nebere na zřetel pouze vztah příčina-následek ve smyslu kauzální geneze a nedívá se na výsledky jen z pohledu výchozích předpokladů, ale učí se přihlížet také k procesům cirkulace, metamorfózy, učí se přihlížet k tomu, že jedna a ta samá věc je zároveň stejným i jiným; například určité zboží je sice zbožím pokaždé, objeví-li se v národohospodářském procesu, má však zcela rozdílnou hodnotu, vyvolává a nárokuje si různou výši ceny, samozřejmě i v závislosti na tom, na jakém geografickém či procesuálním místě celého procesu se objeví; že je zároveň identické

)

s praobrazem, projevujícím se v mnoha proměnách,
a že to, co z něj může být nalezeno v kauzálně souvztažném projevu,
je jen příkladem jeho praobrazného obsahu a podstaty.

Nyní další výrok, nesoucí se v tomtéž tónu: „Vlastné je to - abych tak řekl - velice, velice smutné, že v dnešní době chybí porozumení pro něco v podstatě vzato tak jednoduchého a přirozeného. Neboť v okamžiku, kdy se toto porozumení objeví, může být ona věc ne pozítří, ale už do zítřka vytvořena. Neboť se přece nejedná o to, dělat radikální změny, ale o to, aby se v jednotlivých případech hledalo asociativní spojení.“ Rudolf *Steiner* míní, že by se toto spojení dalo v konkrétních případech nalézt ne sice dnes, ale již zítra, k čemuž je ovšem, jak to dokládá celý Národně ekonomický kurz, nutná celá řada poznatků pohyblivého myšlení: „K tomu musí člověk pouze napřít svou vůli a dobrat se porozumění podstaty věci.“ - Ono porozumění hraje přece jen veledůležitou roli. - „To je to, co se člověka vskutku tak bolestně dotýká, kde vskutku národohospodářské myšlení určitým způsobem splývá s myšlením morálním i - abych tak řekl - myšlením religiózním; neboť pro mne je například zcela nepochopitelné, jak mohla taková národohospodářská úvaha minout ty, co se - řekněme - oficiálně starají o religiózní potřeby ve světě.“ Že mohla ekonomy minout myšlenka troj- členosti, to se snad dá ještě pochopit, že však bez nejmenšího dotyku minula ty, kteří se mají starat o religiózní život lidstva, to je naprosto nepochopitelné. „Vždyť přece není pochyb o tom, že se během novější doby ukázalo, že naše národohospodářské poměry už nebyly zvládnuty, že skutečnosti už přesáhly rámec toho, co bylo lidmi zvládnutelné, takže dnes stojíme především před otázkou: Jak je možné to zvládnout? Musí to být ovšem zvládnuto lidmi, a sice lidmi v rámci asociací.“ Ovšem právě, jak vyplývá z uvedených slov, z určitého religiózně morálního aspektu. - Jiný citát: „Je to vskutku tak, že dnes stále více opouštíme oblast pravdy, opravdového, z lidské přirozenosti vyplývajícího práva, a to, co se v člověku musí vyvinout, má-li mít cenu pro své bližní, oblast životní praxe. A sice jsme se dostali z pravdivého slova do fráze, z právního citu do konvence a z životní praxe do pouhé životní rutiny. Z této trojnásobné ne- skutečnosti, z *fráze*, *konvence* a *rutiny* se nevymaníme, nenapřeme-li svou vůli k tomu, abychom se vnořili do věcí, abychom do nich

pohlédli, jak jsou vlastně ve své skutečné podstatě utvářeny.“

K tomuto vzchopení se, které je zároveň vzchopením se v oblasti poznání, nábožensky morálním a tím i právotvorným, patří však i zjasnění vedomí, jak to také Rudolf *Steiner* vyjádřil v jedné lapidární větě, že totiž vše, co probíhá zprvu v rámci instinktivních procesů, je třeba pozvednout na úroveň vedomí. Sociálně organický proces je proces uvědomování si a proces utváření vedomí.

Pokusme se nyní ještě jednou přehlédnout a shrnout poslední předčítané citáty. Jde totiž o citáty, které jsem vybral tak, aby podle mého přesvědčení a podle mého citu skýtaly již od samého začátku přehled o celém sociálně organickém kurzu. Vyjdeme z toho posledního citátu, kde se hovoří o nutnosti posunu do vedomí. Vždyť právě to souvisí s živým myšlením. Neboť vědomě žijeme v našem vlastním poznávání a vůbec v celém našem životě i v celém světě, který nás obklopuje, teprve tehdy, vezmeme-li na vedomí onu velkou lež, která ovládá dnešní svět, že totiž vše pochází z mrtvé hmoty, že mrtvá hmota je otcem života, což je lež a evidentní nemožnost, neboť každický okamžik duševního pozorování by nám ukázal, že na světě nemůže existovat nic

- přinejmenším nic, co by bylo přístupné našemu vedomí - co by k nám nepřistupovalo ve svém původu v životě. To je tedy základ, ona základní pravda, kterou si také musíme osvojit, chceme-li se dopracovat k pochopení tohoto kurzu, a která je vůbec základem anthroposofie, že totiž smrt není otcem života, nýbrž že život je tím, co zanechává své stopy v neživé hmotě. Neutuchající úsilí, na kterém je anthroposofický život vůbec založen a na kterém se musí zakládat pochopení tohoto kurzu, spočívá v tom, že musíme při veškerém duševním pozorování našeho vlastního chování v průběhu poznávání i života vůbec vzít na vedomí, že neuspořádaná látka, kterou vnímáme, je uváděna v řád živoucími, praobraznými pojmy, jejichž živoucnost právě umožňuje to, že mohou jakoby ztuhnout, jakoby zkrystalizovat do různých vjemových situací, stejně jako se rostlina jako praobrazná bytost jen příkladně projevuje v nejrůznějších metamorfózách a stupních svého vývoje, svého zrodu, zatímco ona bytostně rostlinná podstata má takový charakter, že spočívá v nepředstavitelném a - ve smyslu vnějšího smyslového pozorování

- nepozorovatelném základu těchto příkladných jevových forem. - To je tedy vlastně onen základní požadavek, požadavek uvědomování si, který musí být splněn všude jako nezbytný předpoklad porozumění i těm nejjednodušším slovům Rudolfa *Steinera*, že totiž základem toho, co se v určité podobě prezentuje našemu vědomému poznávání bytí a co je také ve svém stavu a vytvarování představitelné, jsou vzájemně formující, živé potence, které do těchto rozličných proměn ztuhnou a zanechají je coby příklady své pravé živoucnosti. To je tedy to, co je míněno oním uvědomováním si a živým myšlením.

To je tedy to, co musí člověk jako člověk myslící přivést jako základní pravdu do svého vědomí, že musí mít odvahu, ale i sílu pozorování k protestu proti dnešní světové lži ovládající celý dnešní svět, že smrt je otcem života.

My však nejsme pouze myslící lidé, ale i lidé hovořící. A vše záleží na tom, že spolu hovoříme a že se dokážeme dorozumět. To dokážeme jen tehdy, spojíme-li se v poradenských společenstvích, v nichž mohou dát jednotliví účastníci, jednotliví členové své zkušenosti a schopnosti k dispozici ostatním, aby tak mohla vzniknout souhrnná tvorba úsudku. Tato poradní grémia, v nichž se mohou plnou měrou spojit a vystupovat lidé jako bytosti hovořící, nazývá Rudolf *Steiner* asociacemi. A zrovna tak, jako je živý člověk pozvednut k pravdě života do světa praobrazů, které v duchovnu, nad jeho ohraničenou osobností spřádají a utvářejí říši universální podstaty, a jako člověk vlastně cítí toto universální spřádání podstaty, které se sice vznáší nad ním, avšak je mu blízké, zrovna tak zažívají lidé, kteří spolu mohou hovořit, že jsou součástí společenství, v němž mohou hovořit, že spolu hovoří společnou řečí a že vlastně teprve spolu objevují společenství, společenství řeči, a že jsou ještě jednou pozvednuti do duchovní sféry porozumění, v níž jsou ještě více pozvednuti nad sebe sama než v prožívání praobrazného světa v pravdě.

A ještě výše jsou pozvednuti, uvědomí-li si, že jsou rovněž lidmi jednajícími, jdoucími, lidmi kráčejícími do sociální skutečnosti. V tomto společném kráčení do sociální skutečnosti jsou jako kráčející lidé pozvednuti potřetí a ještě výše nad sebe sama. Chtějí-li do sociální skutečnosti vstupovat na základě té pravdy, že původem života je život a ne smrt, že možnost dorozumění mezi lidmi může a musí tvořit právo

- pokud chtějí lidé společně vstupovat do sociální skutečnosti prostřednictvím těchto dvou povýšení svého vědomí, pak v této sociální skutečnosti nejenže uskutečňují to, co se nad nimi v podobě anděla vznáší jako pravda, a to, co spolu hovoří, a co se nad nimi vznáší jako duch společenství řeči, ale dostanou se až k onomu religióznímu vědomí, o kterém se Rudolf *Steiner* zmiňuje, když říká, že duch času se chce a může stát přítomným v lidech, kteří se společně ubírají cestou do sociální skutečnosti.

Pokusme se to nyní znázornit pomocí obrazného příoměru. Jistě jste již tento podzim a zimu šli s pocitem hlubokého vnitřního pohnutí kolem obdělávaného pole, kolem oraného pole, kde se u obrácené půdy objevují hnědé a černé tóny, obklopené zelení zimních luk, a zřejmě jste si přitom vybavili rozsévače, kráčejícího po poli. Tím se opravdu dostávám již daleko do říše obrazů, neboť setí se dnes v naprosté většině provádí mechanicky. Jenomže pokud člověk spatří poorané a obdělané pole, vybaví se mu přece jen představa rozsévače, kráčejícího po poli a rozhazujícího semena, rozsévače, který je ještě tím, kdo skutečně rozsévá. Pro takového rozsévače - a to snad ještě i dnes - je zcela nemožné, aby věřil oné světové lži, a sice že smrt je otcem života. Takový rozsévač žije totiž v oněch praobrazných pojmech, které jsou základem veškeré skutečnosti, prožívá sebe sama v této praobrazné živoucnosti světa jako jeden z jejích článků, a na základě tohoto vědomí duchovní a tvary utvářející duchovnosti reálného ducha, který nestrnul v řetězcích následnosti, dává zrnům dopadnout na zorané pole. On je vlastně tím nejreálnějším reprezentantem živoucích pojmů a jejich pravdy, jakého si dovedu představit. Pro něj je bezprostřední a pociťovanou životní pravdou, že lidské potřeby a schopnosti vyvstávají z postavení člověka uvnitř skutečnosti utvářejícího světa pravdy a že z tohoto spoluutváření uvnitř onoho světa pravdy vznikají pravé produkty uspokojující životní potřeby člověka.

Zde je živé působení onoho proudu, jímž je v podobě přírodních produktů nesené zboží, proud, v němž toto zboží pluje podobno krevním tělískům v toku krve a kde je mu odňata tíže jeho přírodnosti v míře reálné duchovnosti, která mu v tomto skutečně duchovním proudu, v tomto tvarujícím duchovním proudu dává vztlak, která mu

odní má tíhu jeho prosté přírodnosti, čímž se toto zboží může stát předměty, uspokojujícími potřeby lidí. Tak tedy kráčí rozsévač jako reprezentant pravdy po poli a v tom, jak kráčí, jak jde, je nejen myslícím, nýbrž i jednajícím člově-

kem, který zrno rozsévá jako člověk, který stojí v životní praxi společně s jinými lidmi, který si je vědom toho, že jedná pro jiné lidi a že může tak činit jen díky tomu, že jiní lidé jednají pro něj. A tím, že jako myslící člověk, jako reprezentant živoucí pravdy stojí uvnitř reálných duchovních přírodních procesů, stojí zde jako bytost, která je odpovědná za utvářející síly ducha proudící z minula. Tím však, že na druhé straně stojí ve společenství lidí, pro něž jedná a jež jednají pro něj, takže tedy může ve smyslu vzájemnosti rozhodit zrno do brázd, tím, že tak není jen myslícím, nýbrž i kráčejícím, v životní praxi stojícím a v ní jednajícím člověkem, tím, že i toto plně platí, je reprezentantem budoucna. Na jedné straně realizuje minulost ducha vždy nové, když si uvědomuje svou příslušnost k reálným tvořivým pochodům živoucího ducha, a na druhé straně jako člověk kráčející přes brázd a rozsévající zrno přivozuje každým rozhozením zrna budoucnost, tak jak může mezi lidmi vzniknout. A tak se v něm stéká minulost s budoucností. A to, jak se v něm stéká minulost s budoucností, myšlení s jeho kroky, tedy s jednáním, dává mu vlastně možnost dorozumět se s jinými lidmi, neboť s jinými se může dorozumět jen tehdy, je-li člověk myslící a jdoucí bytostí, je-li si člověk vědom minulého ducha, který v člověku pokračuje do současnosti, a je-li si člověk na druhé straně také vědom toho, jak se budoucí duch chce inkarnovat.

Realizace minulosti a futurizace - jejich setkání umožňuje vznik humanizace jako tvorby práva, která se může utvářet jen v lidech, kteří spolu dokážou hovořit, dorozumívat se, rozumět si, radit se a vytvářet spolu sociálně organické úsudky.

Dovolte mi, abych v těchto úvodních přípravných úvahách ještě trochu pokračoval. Chtěl bych vás nejprve upozornit ještě na jiný bod, a sice na to, že sociálně organický kurz představuje novou koncepci trojčlennosti, tak jak to odpovídá sociální a kulturně historické situaci, která byla již v roce 1922 jiná než v době, kdy byla trojčlennost inaugurována, a která je ještě více jiná dnes. Impuls trojčlennosti tím však nebyl popřen, nýbrž navýsost zajímavým způsobem proměněn,

způsobem, který má pro nás i dnes, myslím, největší význam.

Vlastními slovy Rudolfa *Steinera* lze doložit, nakolik představuje tento kurz metamorfózu trojčlennosti. Již v první přednášce Rudolf *Steiner* uvádí: „Ta věc se tedy má dnes tak, že musíme říci: Jestliže dnes hovoříme k osobnostem, jako jste jimi vy, nemůžeme už hovořit stejnou formou jako tenkrát,“ - když byla trojčlennost inaugurována - „nýbrž dnes je třeba jiné řeči. A to je to, co bych vám nyní zde v těchto přednáškách chtěl předat. Chtěl bych vám ukázat, jak je dnes nutné přemýšlet o otázkách, jmenovitě je-li člověk mlád a může-li se ještě spolupodílet na tom, co se jednou v nadcházejících časech musí utvářet.“ Tím je tedy řečeno: Jako tehdy, když byla inaugurována, nelze už dnes

0 trojčlennosti hovořit. Trojčlennost tím není suspendována, záleží naopak na tom, abychom si uvědomili, jakým způsobem může v nové podobě působit mezi lidmi a být jimi chápána. A zde je rozhodující následující věta: „V rámci národohospodářského procesu samotného jsme tedy objevili členění, které je trojčlennosti. Bude se pouze jednat o to, abychom o této trojčlennosti správným způsobem mysleli.“ To je rozhodující věta: Když byla trojčlennost inaugurována, šlo o situaci obrovských hospodářských, politických a kulturních přelomů, byla to doba hroucení po první světové válce. Tehdy se jednalo o to, aby se ony tři články sociálního organismu osamostatnily a osamostatněné aby pak byly přivedeny do správného vztahu, ke spolupůsobení. Tehdy by to tedy byl moment vhodný k tomu, aby na základě trojčlennosti sociálního organismu a v rámci této trojčlennosti, tohoto pravdivého členění sociálního organismu bylo pro hospodářský život nalezeno správné místo

1 způsob fungování. Tento moment byl však bohužel promeškán, onen plodný okamžik nebyl rozpoznán a uchopen. Čas šel dál a Rudolf *Steiner* říká: Teď už nemůžeme hovořit jako tenkrát, neboť nesvobodné poměry a automatizmy pokročily národohospodářsky, politicky i monetárně mnohem, mnohem dále, neboť situace již zdaleka není tak otevřená, jako byla tenkrát, kdy šlo o to, dojít bezprostředním použitím trojčlennosti sociálního organismu k pokroku, nýbrž musíme se podívat, jaký charakter mají tyto tři složky - tedy složka ve vlastním smyslu hospodářská, složka právní a složka

duchovní - v rámci hospodářského života a jak vlastně jejich nesprávným spolupůsobením vznikají všechny problémy v hospodářském a sociálním životě. Z hospodářského života musíme rozvíjet trojčlennost tak, abychom poznali: V rámci hospodářského života působí tyto tři složky společně, nejsou však s to dosáhnout ve svém významu a funkci správného posunu do vědomí člověka a z toho vznikají všechny hospodářské a sociální problémy. Přeformování idee trojčlennou tedy znamená, že hospodářský život se už nemůže uplatnit jako jedna složka v rámci osamostatněných tří složek sociálního organismu, nýbrž že se jedná o to, že, má-li být tento hospodářský život uchráněn před zánikem, musí být trojčlennost uvnitř hospodářství samého poznána, uchopena a řízena v podobě jeho tří hospodářských prasil.

Tato myšlenka se přímo či nepřímo objevuje na mnoha místech. Na jednom místě je řečeno: „A to si můžete vzít i z druhé strany. Ukázal jsem vám, jak u jednoduché výměny, tím, že se jedná stále více a více o peníze, anebo je-li vůbec výměna uznána, že zde národní hospodářství bezprostředně vstupuje do oblasti práva.“ V hospodářském životě jeden dává a druhý bere. Pokud si to uvědomíme, poznáme, že tuto právní složku a právní sféru v žádném případě nelze nebrat na zřetel, neboť v případě, kdy jeden dává a druhý bere, záleží na spravedlivém vyrovnání. K tomu přistupuje následující věc: „V okamžiku, kdy má do národního hospodářství vstoupit vědomí, se jedná o to, abychom tomu, co figuruje ve svobodném duchovním životě, umožnili vproudit do národního hospodářství. K tomu se právě musí ony tři články sociálního organismu nacházet ve správném poměru, tak aby na sebe navzájem správně působily.“ Organizující princip duchovního života, spravedlivost v dávání a braní a hospodáření jako takové, spočívající v zušlechťování přírodních produktů: V tomto smyslu máme tedy v tomto kurzu pokračování a zároveň novou inauguraci idee trojčlennosti. Hospodářství však není, abychom to ještě jednou zdůraznili, složkou trojčlenného organismu, nýbrž trojčlenný organismus je složkou hospodářského života. To je ona zajímavá nová situace, která je tímto kurzem označena.

Ještě jedna poznámka přípravného charakteru. Vedle problému spravedlivé ceny prostupuje kurzem ještě jeden motiv nemenšího

významu, motiv, který ukazuje totéž a je pouze jinou stranou té samé věci. Je to hlavní sociální zákon okultismu. Proč „okultismu“, nad tím se zamysleme později. Tento motiv se táhne celým kurzem stejně jako idea spravedlivé ceny. Je to jen druhá strana mince: Na jedné straně stojí „Spravedlivá cena“, na druhé „Hlavní sociální zákon“ jako pravá zlatá měna sociálního organismu. Tento sociální zákon, týkající se určitého chování hospodařících subjektů v rámci sociálního organismu a v rámci sociálně organických poměrů, není morální výzvou - to vyplývá ze způsobu, jakým v kurzu figuruje, se vší zřetelností, kterou si jen lze přát - nýbrž tento hlavní sociální zákon je sociálně-organické pozorování podle přírodovědecké metody⁴. Poslechněme si, jak je zde tento hlavní zákon formulován. Je to opravdu velkolepá lapidární formulace: „Žádným bohem, žádným morálním zákonem, žádným instinktem není v moderním hospodářském životě při práci, při výrobě zboží vyžadován altruismus, ale jednoduše moderní dělba práce. Čili je to vyžadováno veskrze národohospodářskou kategorií.“

Hlavní sociální zákon vzájemnosti není žádnou morální výzvou, nýbrž je sociálně organickým pozorováním podle přírodovědecké metody. Rudolf *Stciner* to formuluje například také takto: „Dělba práce směřuje k tomu, že už vůbec nikdo nepracuje pro sebe samotného; nýbrž výsledek práce každého musí zcela přejít na druhé. To, co člověk potřebuje, musí pak dostat od společnosti.“ A jiný citát: „Vidíte, takto se dostáváme k jedné z prvních, nejdůležitějších národohospodářských otázek: Jak zbavíme národohospodářský proces práce pro výdělek? Jak zapojíme do národohospodářského procesu ty, kteří dnes pracují pouze pro výdělek, tak aby nepracovali pro výdělek, nýbrž na základě sociální nutnosti? Musíme tak učinit? Zajistě! Neboť neučiníme-li tak, nikdy nezískáme pravdivé ceny, nýbrž ceny falešné. Musíme získat ceny a hodnoty, které nejsou závislé na lidech, nýbrž na národohospodářském procesu, a které vyplývají z fluktuace hodnot. *Kardinální otázkou je otázka ceny.*“

Otázku ceny je třeba vyřešit takovými opatřeními, která v národohospodářském procesu vyvolají správnou fluktuaci hodnot a jejich vzájemné zhodnocování. Stane-li se tak, je cena na lidech (již) nezávislá; aby k tomu došlo, je však třeba určitého lidského chování, totiž chování vzájemnosti, která se díky dělbě práce jednoduše stala

skutečnou součástí sociální organiky, kterou si však dnes lidé musí uvědomit jako základní otázku. K tomu poslední citát: „Tehdy se ke slovu dostane přehled o národohospodářském procesu; součástí národohospodářského úsudku bude i zájem druhého. Bez toho nemůže totiž národohospodář-

ský úsudek vzniknout, takže budeme vedeni z národohospodářských pochodů k vzájemnosti člověka k člověku, vedeni k tomu, co se pak ze vzájemnosti člověka k člověku dále vyvine: to je k objektivnímu, v asociacích působícímu smyslu pro pospolitost, smyslu pro vzájemnost, který nevzniká působením jakési kyseliny moralinové, nýbrž díky poznání nutností národohospodářského procesu. Dnes existuje dost a dost lidí, kteří nedělají nic jiného, než že prohlašují: Naše národní hospodářství bude lepší, bude daleko, daleko lepší, budete-li lepší vy lidé. Vy lidé se musíte stát lepšími! Jen si představte takové Forstery a jim podobné, kteří kudy chodí, tudy kážou, že budou-li lidé obětaví, splní-li kategorický imperativ obětavosti, pak se hospodářství zlepší samo od sebe! Avšak takové úsudky nemají o moc větší hodnotu, než tento: Kdyby moje tchyně měla čtyři kola a vpředu oj, byla by autobus.“

V sociálně organickém kurzu není budován takový autobus, ale vůz, jehož pomocí se možná ne dnes ani pozítří, ale snad zítra budeme moci vydat do budoucna.